

KÖZTES-EURÓPA

2023/1. szám

XV. évf./1. szám

No. 33

Társadalomtudományi folyóirat
A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei

Felelős szerkesztő/Főszerkesztő:

Dr. habil. Bali Lóránt - Magyar Agrár és Élettudományi Egyetem

Főszerkesztő-helyettes:

Prof. Dr. Gulyás László – egyetemi **KÖZTES-EURÓPA**
tanár Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Szegedi Tudományegyetem

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG tagjai (2021.01.01-től):

Dr. habil. Domonkos Endre – Budapesti Gazdasági Egyetem

Dr. PhD. Döbör András – Szegedi Tudományegyetem

Dr. habil. Győri Ferenc – Szegedi Tudományegyetem

Prof. Dr. Kaposi Zoltán, Dsc – Pécsi Tudományegyetem

Dr. habil. Kókai Sándor – Nyíregyházi Főiskola

Dr. PhD. Turcsányi Enikő – Szegedi Tudományegyetem

Felelős kiadó:

Egyesület Közép-Európa Kutatására/SZTE-Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

Kiadó székhelye:

6727 Szeged Lőwy Sándor utca 37./6725 Szeged Boldogasszony sgt. 6.

Felelős kiadó személy:

Prof. Dr. Gulyás László/Dr. PhD. Döbör András

A Szerkesztőség székhelye: SZTE-JGYPK Szakképzési Felnőttképzési és Tudásmenedzsment
Intézet, 6725, Szeged, Boldogasszony sgt. 6.

A Szerkesztőség levélcíme: Egyesület Közép-Európa Kutatására 6727 Szeged, Lőwy Sándor u.
37.

A Szerkesztőség emailcíme: laszlo.gulyas65@gmail.com és/vagy gulyas.laszlo@jgypk.szte.hu

Nyomda:

S-Paw Nyomda Üllés

ISSN 2064-437X (Nyomtatott)

ISSN 2676-8909 (Online)

A VIKEK KIADVÁNYAI

KÖZÉP-EURÓPA KÖZLEMÉNYEK

- I. évf. (2008):** № 1.; № 2.
II. évf. (2009): № 3.; № 4–5.; № 6–7.
III. évf. (2010): № 8.; № 9.; № 10.; № 11.
IV. évf. (2011): № 12.; № 13.; № 14–15.
V. évf. (2012): № 16.; № 17.; № 18–19.
VI. évf. (2013): № 20–21.; № 22.; № 23.
VII. évf. (2014): № 24.; № 25.; № 26–27.
VIII. évf. (2015): № 28.; № 29.; № 30.; № 31.
IX. évf. (2016): № 32.; № 33.; № 34.; № 35.
X. évf. (2017): № 36.; № 37.; № 38.; № 39.
XI. évf. (2018): № 40.; № 41.; № 42.; № 43.
XII. évf. (2019): № 44.; № 45.; № 46.; № 47.
XIII. évf. (2020): № 48-49. № 50 № 51
XIV. évf. (2021): № 52 № 53
XV. évf. (2022): № 54 (szerkesztés alatt)

A VIRTUÁLIS INTÉZET KÖZÉP-EURÓPA KUTATÁSÁRA KÖZLEMÉNYEI

- I. évf. (2009):** № 1.
II. évf. (2010): № 2.; № 3–4.
III. évf. (2011): № 5–6.
IV. évf. (2012): № 7.; № 8. (A-sorozat 1.); № 9. (B-sorozat 1.);
№ 10. (A-sorozat 2.); № 11. (A-sorozat 3.)
V. évf. (2013): № 12. (A-sorozat 4.); № 13. (B-sorozat 2.)

A 2014-es évben a folyóirat kettévált, ennek megfelelően az alábbi számok jelentek meg:

KÖZTES-EURÓPA

Társadalomtudományi folyóirat

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei

- VI. évf. (2014):** № 14.; № 15–16.
VII. évf. (2015): № 17–18.
VIII. évf. (2016): № 19–20.
IX. évf. (2017): № 21–22.
X. évf. (2018): № 23.; № 24.
XI. évf. (2019): № 25.; № 26.
XII. évf. (2020): № 27.; № 28.
XIII. évf. (2021): № 29 № 30;
XIV. évf. (2022): № 31.

A KÖZÉP-EURÓPAI MONOGRÁFIÁK

- № 1.:** Keczer Gabriella: Egyetemirányítás: Lehetőségek és korlátok. Szeged. 2010.
- № 2.:** M. Császár Zsuzsa: Kisebbség-oktatás-politika a Balkánon. Szeged. 2011.
- № 3.:** Győri Ferenc: Tehetségföldrajz: Magyarországi vizsgálatok. Szeged 2012.
- № 4.:** Gulyás László-Keczer Gabriella: Projektmenedzsment 1.0. Szeged. 2012.
- № 5.:** Győri Ferenc (szerk.): A tudás szolgálatában. Szeged. 2012.
- № 6.:** Gulyás László: A Délvidék története 2. Szeged. 2012.
- № 7.:** Veres Lajos (szerk.): Regionális földrajzi tanulmányok. Abonyiné Palotás Jolán 70. születésnapja tiszteletére. Szeged. 2013.
- № 8.:** Gulyás László: A Délvidék története 3. Szeged. 2013.
- № 9.:** Bali Lóránt (szerk.): Muramenti Nemzetiségi Területfejlesztési Társulás és szomszéd településeinek, valamint Muraköz megye opcinák társadalmi-gazdasági tényezőinek elemző bemutatása. Szeged. 2014.
- № 10.:** Lóránt Bali (ed.): Predstavljajte drusvenogospodarstvenich címbenika... Szeged. 2014.
- № 11.:** Keczer Gabriella: Az egyetemek szerepe, irányítása és működése a 21. század elején. Szeged. 2014
- № 12.:** Dajnoki Krisztina: Helyet mindenkinek! Fogyatékos, illetve megváltozott munkaképességű munkavállalók HR sajátosságainak feltárása az Észak-Alföldi régióban. Szeged. 2014.
- № 13.:** Döbör András-Zeman Ferenc: Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig. Szeged. 2014
- № 14.:** Döbör András-Zeman Ferenc: Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig II. Szeged. 2015.
- № 15.:** Miklós Péter: Érték és foglalkoztatás. Tanulmányok a munka világából. Szeged. 2017.
- № 16.:** Szónokyné Ancsin Gabriella: Magyarok a Kárpát-medencében 2. Szeged. 2017.
- № 17.:** Gulyás László: „Sok van mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb”. Tanulmányok a gazdálkodás- és szervezéstudományok köréből 2009–2017. Szeged. 2018.
- № 18.:** Polgári Szilvia: Beszélgetések vágatlanul/Conversation uncut version. Szeged. 2018.
- № 19.:** Haffner Tamás: Az Unió és a magyar energiapolitika helyzete és kihívásai. Szeged. 2019.
- № 20.:** Gulyás László (szerk.): SZÁZADIK! 2019. **№ 21.:** Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): Magyarok a Kárpát-medencében 3. 2019.
- № 22.:** Gulyás László (szerk.): 111 életrajz a külpolitika történetéhez. 2020.
- No23:** Turcsányi Enikő (szerk.): Fejlődéslélektan óvodapedagógusoknak, fejezetek a fogamzástól a beiskolázásig. Szeged. 2020.
- No24:** Gulyás László (szerk.): A Délvidék története 4. Szeged. 2020.
- No25:** Gulyás László (szerk.): A Délvidék története 5. Szeged. 2020.
- No26:** Gulyás László (szerk.): Fejezetek a versaillesi Közép-Európa történetéből. 1. kötet: Az utódállamok születése 1918–1924. Szeged. 2021.
- No27:** Szónokyné Ancsin Gabriella: Magyarok a Kárpát-medencében 4. Szeged. 2020.
- No28:** Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc (szerk.): Lokális Trianon 1. Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben 1918–1920. Szeged. 2021.
- No29:** Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc (szerk.): Lokális Trianon 2. Szeged az összeomlás éveiben 1918–1920. Szeged. 2021.

TAYLOR

Gazdálkodás- és szervezéstudományi folyóirat

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei

VI. évf. (2014): № 14–15.; № 16–17.

VII. évf. (2015): № 18–19.; № 20–21.

VIII. évf. (2016): № 22.; № 23.; № 24.; № 25.; № 26.

IX. évf. (2017): № 27.; № 28.; № 29–30.

X. évf. (2018): № 31.; № 32.; № 33.; № 34.

XI. évf. (2019): № 35.; № 36.; № 37.

XII. évf. (2020): № 38.

XIII. évf. (2021): № 39. (szerkesztés alatt)

GEPOLITIKAI SZEMLE

I. évf. (2019): № 1.; № 2.; № 3.

II. évf. (2020): № 4.; № 5.

III. évf. (2021): № 6.; № 7.

IV. évf. (2022): № 8. ; № 9.

TARTALOMJEGYZÉK

GEOPOLITIKA ROVAT

SZABÓ ANTÓNIA: Az Északi-tengeri olajkitermelés jelentősége Skócia gazdasági rendszerében 7–18

TRIANON ROVAT

SZÚCS LAJOS: A szolnoki menekültkérdés az első világháború után 19–31

Jelen folyóiratszám
a
Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására

157. kiadványa

SZABÓ ANTÓNIA

egyetemi hallgató

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs
university student, University of Pécs Faculty of Business and Economics, Pécs

ORCID: 0009-0006-6921-9627

email: szaboantonia08@gmail.com

AZ ÉSZAKI-TENGERI OLAJKITERMELÉS JELENTŐSÉGE SKÓCIA GAZDASÁGI RENDSZERÉBEN

THE SIGNIFICANCE OF THE NORTH SEA OIL SECTOR IN SCOTLAND'S ECONOMY

ABSTRACT

My article describes the development of British oil and gas production in the North Sea, including the 1973 energy crisis, and outlines Scotland's share of British oil revenues. My research has been instrumental in examining Scotland's current potential to operate as an independent country, which topic has been contested for decades. The background to my work is provided primarily by publications, forecasts, and plans from the Scottish Government and the Institute for Fiscal Studies, as well as several UK academic economic and policy publications. I collected statistical data mainly from the UK statistical offices' databases. In my research, I focus on the most challenging issue for a conditionally independent Scotland's economy, namely the fiscal autonomy under the independence scenario, where all fiscal functions, i.e. all government expenditure and (tax) revenues, would be financed by the Scottish Government without the Westminster-provided block grant. North Sea revenues accounted for nearly 20% of Scottish revenues in 2013 and are anticipated to decline over the 2013/63 long-term period, which is unsatisfactory for the autonomy of public finances. I describe the development of British oil production and the changes in investment and revenues in the sector from the 1960s to the present day and seek to explain the devolved economic model of Scottish public finances and the North Sea oil production's dominant role in it. Finally, I consider it essential to examine the future and potential of the Scottish energy sector.

Keywords: North Sea, oil production, energy crisis 1973, Scottish public finances, Scottish independence

Kulcsszavak: Északi-tenger, olajkitermelés, 1973-as energiaválság, skót államháztartás, Skócia függetlensége

1. Bevezetés: háttér, kutatási kérdések, forrás

Skócia államháztartása egy teljes mértékben támogatásalapú modell képét adja, amelyet az Egyesült Királyság költségvetése finanszíroz. A skót decentralizált közigazgatás hatásköre a 2014-es függetlenségi népszavazás óta folyamatosan bővül, az átruházott hatáskörök kiadásainak fedezésére jutó, Westminster által biztosított támogatási keret mértéke viszont ezzel szemben csökken, amit a decentralizált adóbevételek növelésével igyekeznek kiegyensúlyozni. Egy feltételezett függetlenség esetén a skót gazdaság legnagyobb kihívását az államháztartás autonómiájának fenntartása fogja jelenteni, mely esetben a Skóciában beszedett adóval teljes mértékben a skót kormány rendelkezne a brit kormány helyett, ezzel lehetővé téve az ország gazdasági

teljesítményének javítását célzó fiskális eszközök használatát. Az északi-tengeri olajbevételek a skót GDP jelentős hányadát, egyötödét tették ki 2013-ban. Ez az arány azonban évről évre ingadozó tendenciát mutat. Fiskális autonómiát feltételezve az olajárak és adóhozamaik csökkenésére lehet számítani¹, így a kieső adótömeg pótlásához a meglévő adóalapok növelésére, vagy új adók kivetésére lenne szükség.

Tanulmányomban így elsősorban a Skóciára osztható északi-tengeri olajbevételek hosszútávra várható alakulásának jelentőségére vagyok kíváncsi, s arra, hogy ez miként alakítja Skócia energiaszektorának jövőjét. Igyekszem bemutatni az északi-tengeri olaj- és gázkitermelés történetét, az 1973-as energiaválság következményeit, Skócia gazdasági jellemzőit és államháztartását, valamint a skót olajszektor jövőjét. Feldolgoztam a Scottish Government, a Scottish Parliament, az Institute for Fiscal Studies (IFS), valamint számos brit egyetem által kiadott valamennyi, a témához kötődő gazdasági és politikai kiadványt, jelentést, előrejelzést, és kormánytervet. Statisztikai adatokat elsősorban a National Records of Scotland (NRS), Office for National Statistics (ONS), valamint The Observatory of Economic Complexity (OEC) forrásaiból gyűjtöttem. Továbbá, feldolgozásra került számos, a témához fűződő történelmi, gazdasági és társadalomtörténeti publikáció.

2. Az északi-tengeri olaj- és gázkitermelés az Egyesült Királyságban

Az Északi-tenger olajban gazdag területe elhelyezkedésének köszönhetően kimagasló kereskedelmi jelentőséggel bír, hiszen a világgazdaságban fontos országok veszik körül. Az 1959-ben hollandok által felfedezett földgázmezők feltárása indította el az Északi-tengeren az olaj- és gázipar kiépítését. A hét tengerparti állam – Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Németország, Norvégia – mindegyike fejlett országnak számított a második világháborút követő évtizedekben. A szénhidrogének felfedezését követően az említett országok első feladatai közé tartozott az offshore terület és a hatáskörök földrajzi felosztása, amelyhez az alapot az 1958-as genfi egyezmény biztosította. Az egyezmény a felosztott kontinentális talapzatra hagyatkozva biztosít jogokat az erőforrások kiaknázására és tiltja más országok engedély nélküli tevékenységét az adott országhoz felosztott vizekben. A határvonal meghatározása az Egyesült Királyság és Hollandia között a mediánvonal-elv alapján történt, tehát a határ egyenlő távolságra húzódik mindkét ország partvonalától. Két szárazföldön szomszédos ország esetében, mint például Belgium és Hollandia, a határvonalat szintén az egyenlő távolság elve alapján határozódik meg. Az elvtől való eltérés megengedett különleges körülmények vagy külön megállapodás esetében.² A kormányok vezető szerepet vállaltak a kitermelésben a megugrott beruházási igény és a fejlett ipari társadalmak bonyolult rendszereire gyakorolt jelentős hatás miatt.³ Az olaj kitermelését magánvállalkozások végzik, legtöbb esetben konzorciumokat alkotva, és „a kitermelés értékén alapuló, vagy nem jogdíjnak nevezett díj valamilyen formája hagyományosan az engedélyező szerv által kapott ellenszolgáltatás.”⁴

A szénhidrogének felfedezését követően 1964-ben kezdődött meg a tengeri gáz- és olajipari tevékenység az Egyesült Királyságban.⁵ Az első 25 évben 64 milliárd fontot fordítottak kutatás-fejlesztésre ezen a területen. Ez idő alatt az olaj- és gázbevétel arányaiban igen alacsony mértékben haladta meg a kiadásokat, mindössze 1 milliárd font nyereségre tett szert a kormányzat egy negyedévszázad alatt. Az 1980-as évek végére 36 olaj- és 26 gázmezőt tártak fel, a mezők

termelékenysége összesen 9 milliárd hordó olaj és megközelítőleg 665 milliárd köbméter gáz volt. További 2.000 kutat és 300 gázmezőt terveztek feltárni az 1989-2014 időszakban. Az Offshore Üzemeltetők Szövetsége (UKOOA) még 2014-re is termelékenynek minősítette az északi-tengeri kitermelést, napi 1 millió hordó olaj és közel 170 millió köbméter gáz kitermelését jelezték előre 1990-ben.⁶

2.1. Az energiaválság hatása az északi-tengeri befektetésekre

Nyugat-Európa energiaszegény terület, így mindig rászorult külső forrásokra. Az 1970-1980-as években olajszükségletének csupán egynegyedét fedezte az északi-tengeri olaj, a térség nagyban függött a közel-keleti olajellátástól. Az 1973 októberében a közel-keleti arab országok által kirobbantott Izrael elleni sikertelensége után mesterségesen próbálták térdre kényszeríteni a nyugati világot: a kőolaj ára 1974 végére ötszörösére emelkedett, mivel a legnagyobb arab olajexportőrök olajembargót vezettek be Nyugat-Európa országaival szemben.⁷

Az Egyesült Királyság háborúhoz való semleges hozzáállásának volt köszönhető, hogy kevésbé csökkent (15%) az arab olajimportjuk, mint más nyugati országok esetében. Az olajválság tovább súlyosbította a királyságban a bányászsztájk okozta feszültséget a választások idején. A két legnagyobb párt – a Munkáspárt és a Konzervatív Párt – vetélkedésüknek köszönhetően milliós nagyságrendű szavazatot vesztek az 1974-es választásokon. Egyik párt sem kapott abszolút többséget, a Munkáspárt 301, a Konzervatív Párt pedig 297 mandátumot szerzett. A nagy pártok bizalomvesztettségéből hasznot húztak a liberálisok, a szavazatok közel 20 %-ával, valamint a skót és a walesi nemzeti pártok, a Skót Nemzeti Párt és a Plaid Cymru.⁸

Az Európai Közösségek oly módon igyekezett orvosolni az olajválságot, hogy az EK tagjainak energiafogyasztás-csökkentésére egy tervet terjesztett elő, ami alapján a fogyasztás növekedését 3,5 %-kal csökkentette.⁹ 1973 végén az északi-tengeri olajkitermelésből származó készlet 5.500 milliárd köbméter volt, amelynek közel felét (47,3%) Hollandia birtokolta 2.600 milliárd köbméteres mennyiségben. Az Egyesült Királyság részesedése a készletekből 1.420 milliárd köbméter (25,8%) volt. A következő évben a királyság a nyugat-európai gázfogyasztás megközelítőleg 35%-ának megfelelő mennyiséget termelt ki.¹⁰

Az északi-tengeri olajtartalék áremelkedéséhez az is hozzájárult, hogy a terület olajmezői magas tőkebefektetést igényelnek. A projektekbe fektetett összegek inflációra gyakorolt hatása kiemelkedő fontosságú volt, hiszen ez befolyásolta a kamatlábak alakulását és a befektetők hangulatát. Hatalmas összegű befektetéssel járt a fejlesztések műszaki költségeinek fedezése, ami az északabbi, mélyebb vizekben megkezdett fűrésnek volt köszönhető. A költségek alakulására továbbá hatással voltak a geológiai szerkezet sajátosságai és a készletek előállításának módja, ami történhetett csővezetékben vagy ömlesztettáru-szállítóban. Az Egyesült Királysághoz tartozó északi-tengeri terület teljes termelési szintjének elérése további, közel 45 milliárd dollár értékű tőkebefektetést igényelt, ami elsősorban a kormányt és az olajtársaságokat terhelte. Az ilyen nagyszabású beruházásokat a kormányzati döntések is befolyásolják. Elsősorban azok az olajtársaságok voltak érzékenyek a kormányzati tevékenységre, amelyek jelentős részt vállaltak az északi-tengeri erőforrások fejlesztésében, mint például az állami tulajdonban lévő a British National Oil Company vagy a norvég Statoil – ma Equinor. A magas adó- és bevétel-ellenőrzési politika nagyban befolyásolta az olajtársaságok tevékenységét, így tehát a lehető

legnagyobb haszon érdekében a készletek fejlesztésének maximalizálására és azok visszafogására volt szükség, ugyanis az északi-tengeri olaj és gáz nem volt képes teljes mértékben kivonni Nyugat-Európát az üzemanyagok külső forrásaitól való függéséből. Az Egyesült Királyság által kitermelt olajmennyiség lefedte az ország szükségleteit a válságot követő évtizedben, ami lehetőséget adott a hosszú távú energiakérdések kezelésére.¹¹

Az Egyesült Királyság az olajválság kitörésének évében csatlakozott az Európai Közösségekhez, így az északi-tengeri olaj birtoklása erősítette gazdasági helyzetét és alkupozícióját. Az olyan belső ügyek, mint a skót nacionalizmus vagy az olajbevételek adóztatási kérdése, már európai szintű fontossággal bírt, így az ország EK-tagsága következtében növekvő interakció a királyság és a kontinens között feszültségekhez vezetett, és tovább erősítette a polarizációt Európa szegényebb déli és a gazdagabb északi térségei között.¹²

3. Skócia gazdasága a 21. században

Ma Skócia GDP-je a királyság GDP-jének közel 7-8 %-át teszi ki. A leggazdagabb régiók közé tartozik City of Edinburgh, City of Glasgow és Aberdeenshire, a legszegényebb régiók közt találjuk az Orkney- és a Shetland-szigeteket, valamint a Külső-Hebridák területét.¹³ Skócia áruexportjának fele az Európai Unióba kerül, elsősorban nemzetközi exportcélpont a rotterdami nemzetközi kikötőcsomópont. További legnagyobb célországai közé tartozik Franciaország, Németország, Kína, és az USA. Az ország fő exportcikkei a kőolaj, az energiatermelő berendezések, valamint élelmiszerek. Ezek összességében kiteszik a skót export közel 60 %-át. Áruszállítás tekintetében az áruk kétharmadát közutakon vagy vasúton, egyharmadát pedig tengeri kikötők áru fuvarozásával szállítják. Import tekintetében hosszú évek után az USA és Kína megelőzte Norvégiát, ennek fő oka a földgázimport értékének csökkenése.¹⁴

Az utasok száma alapján az Egyesült Királyság legforgalmasabb repterei közé tartozik Edinburgh és Glasgow terminálja. Skóciába főként olyan országokból érkeznek turisták, amelyekkel az ország erős kereskedelmi kapcsolatokat ápol. Az elmúlt 20 évben a légi közlekedéssel érkező látogatók száma közel 140%-kal növekedett. 2019-ben a látogatók felét a Franciaországból, Hollandiából, Kínából, Németországból, Norvégiából és az USA-ból érkezők tették ki, melyek közül 3 ország EU-tagállam. Ezen látogatók összesen másfél milliárd fontot költöttek, látogatásonként átlagosan 734 fontot, és átlagosan 7 éjszakát tartózkodtak az országban. Tartalmasabb időre az Ausztráliából, Németországból, valamint az USA-ból érkezett látogatók maradtak. A COVID19-világjárvány megjelenésével az utazások száma jelentősen csökkent Skóciában. Az országnak több repülőgép-flottát is le kellett állítania a repülésre való kereslet megtorpanása miatt.

Ezzel együtt a légi teherszállítás is visszaesett.¹⁵ Skóciában a 2007-es évet megelőzően folyamatos csökkenést mutatott a munkanélküliségi ráta, 2009 és 2013 között 8-9 %-on mozgott, majd újra csökkenésnek indult és 2020-re 4 %-ra csökkent.¹⁶ 2024. januárban a munkanélküliségi ráta 4,5% volt, ami magasabb az Egyesült Királyságban mért 3,8 %-nál, és előrejelzések szerint év végére tovább fog emelkedni. A foglalkoztatottak száma 2,46 millió fő volt, ami a 2023. januári adathoz viszonyítva 1,1 %-kal nőtt, a munkanélküliek pedig 220 ezer fő. A munkanélküliek közel 20 %-át a 15-24 éves korosztályba tartozók tették ki, a korosztály mindössze 12,5 %-a volt munkanélküli. A foglalkoztatási ráta megközelíti a 75 %-ot, az inaktivitási ráta 22%. 2023 január – 2024 január periódusban a havi bérek mediánja 6,1 %-kal emelkedett.¹⁷

3.1. A decentralizált államháztartás

Skócia kormánya egy teljes mértékben támogatásalapú modell képét adja. A közigazgatás hatásköre a 2014-es függetlenségi népszavazás óta folyamatosan bővül, a Westminster által biztosított támogatási keret (block grant) mértéke viszont ezzel szemben csökken, amit a decentralizált adóbevételek növelésével igyekeznek kiegészíteni. A decentralizált adókból finanszírozott állami kiadások arányát növelték, melynek eredménye a hatékonyság növekedése volt.

Egy feltételezett függetlenség esetén a skót gazdaság legnagyobb kihívását az államháztartás autonómiájának fenntartása fogja jelenteni, ami szerint minden fiskális funkciót a block grant nélkül finanszírozna, azaz a Skót Kormányhoz tartozna minden kormányzati kiadás és (adó-)bevétel. A fiskális autonómia két gazdasági előnnyel járhat: egyrészt elősegíti az állami kiadások hatékonyságát, ha a közkiadásokat teljes mértékben helyi adókból finanszírozzák; valamint az is előnnyel járna, ha a Skóciában beszedett adóval a skót kormány rendelkezne a brit kormány helyett, ezzel lehetővé téve az ország gazdasági teljesítményének javítását célzó fiskális eszközök használatát.¹⁸ Andrew Scott, a London Business School makrogazdaságtan professzorának vizsgálatában az olajárak és adóhozamaik csökkennének fiskális autonómiában. A meglévő adóalapok növelésére, vagy új adók kivetésére lenne szükség az így kieső adótömeg pótlására. „Többek között elvárható, hogy egy átfogó fiskális autonómia megállapodás tartalmazzon rendelkezéseket az adóversenyre, az államháztartásra (hiány és adósság), valamint a gazdaságpolitikai koordináció tágabb kérdéseire.”¹⁹

3.2. Az olajbevételek várható változása

Az északi-tengeri bevételek 2013-ban a skót GDP 20 %-át tették ki megközelítőleg 4 milliárd font értékben. Hosszútávon a bevételek csökkenése várható, ami nem kedvez az államháztartásnak. A bevételek 2013-at követően növekvő ütemben csökkentek, a 2015/16 és 2016/17 periódusokban negatív értékűek voltak. Újabb jelentős növekedés a 2021/22-es periódusban volt megfigyelhető, mikor a bevételek meghaladták a 2,6 milliárd font értéket, majd 2022/23-ban a bevétel az ötszörösére nőtt, túllépte a 10 milliárd fontot.

További nyomást gyakorol Skócia államháztartására az ország öregedő társadalma. Az ONS előrejelzései szerint a 2012/62 periódusban mindössze 4,4 %-kal fog növekedni Skócia lakossága, míg az Egyesült Királyságé 22,8%-kal. Skóciában várhatóan a 65 év alatti korosztályú népesség folyamatosan csökkenni, a 66 éves és idősebb pedig egyre növekedni fog. Ezek a demográfiai változások hatással lesznek az adóbevételek és állami kiadások alakulására. Hozzájárulna a gazdaság növekedéséhez a munkaképes korú népesség növekedése.²⁰

Amennyiben az északi-tengeri bevétel csökkenésnek indul, vagy a skót kormány által felvehető hitelek kamatába emelkedik, illetve ha a skót munkatermelékenység növekedése csökken, akkor a költségvetési rés egyre nagyobb lesz Skóciában. Következésképp jelentős lenne a költségvetési hiány egy 2014-ben függetlenné vált Skóciában a legkedvezőbb forgatókönyv szerint is – amely esetében magas migrációra, növekvő termelékenységre és csökkenő adósságra számítanak.²¹

4. Skócia részesedése az északi-tengeri brit bevételekből²²

A tanulmány ezen része a Scottish Government által Government Expenditure & Revenue címen megjelentetett publikáció 2010-ben és 2023-ban kiadott számai alapján készült, továbbá az OEC világkereskedelmi adatainak figyelembevételével. Az északi-tengeri bevételeket az 1981/82-es időszakig visszamenőleg nyílik lehetőség lekövetni az OEC adatbázisában. Megállapítható, hogy a tevékenységből származó bevételek az 1990-es és 2000-es években voltak a leginkább ingadozóak. A 2000-es évek közepén mért kiugró nominális összbevétel-növekedés az időszakban bekövetkezett gáz nagykereskedelem árnövekedésének tudható be.

A brit északi-tengeri bevétel főként a kőolaj bevételi adóból, a társasági adóból, valamint a licencdíjakból származott a 2008/09-es gazdasági válságig. A kormány lehetőséget ad és engedélyezi a piaci szereplőknek, hogy meghatározott területeken és meghatározott ideig kőolajat keressenek és fúrjanak. A piaci szereplők ezen engedélyek birtoklásáért éves licencdíj fizetésére voltak kötelezettek. A díj az engedélyben szereplő terület nagysága alapján került meghatározásra, négyzetkilométerenként emelkedő mértékben. A 2008/09 időszakban azonban fokozatosan megszüntették a díjfizetési kötelezettséget, így a periódus véget értét követően nem származik már belőle jövedelem. Ezt megelőzően az effektív társasági adókulcs 2006. januárjában 50 %-ra emelkedett. A vállalatok már nem fizetnek kőolaj bevételi adót, a korábbi években kifizetett adótömeg után kérhetik annak visszatérítését a jelenlegi kereskedelmi veszteségek ellenében. Így tehát a kőolaj-bevételi adó bevételei a jelenlegi adórendszer szerint a jövőben csak negatív tételként fognak szerepelni. 2022. május 26-án hatályba lépett az energianyereség-illeték, ami további 35%-os adófizetési kötelezettséget jelent az általános 40 %-os adókulcson felül, így 75%-ra emelkedett az olaj- és gáznyereség adókulcsának együttes mértéke. Amennyiben a közeljövőben az olaj- és gázárak visszatérnek a historikusan normális szintre, a kormány megszünteti az illetéket. A jogszabály a 2025. december végén hatályos megszüntetési záradékot is tartalmazza.

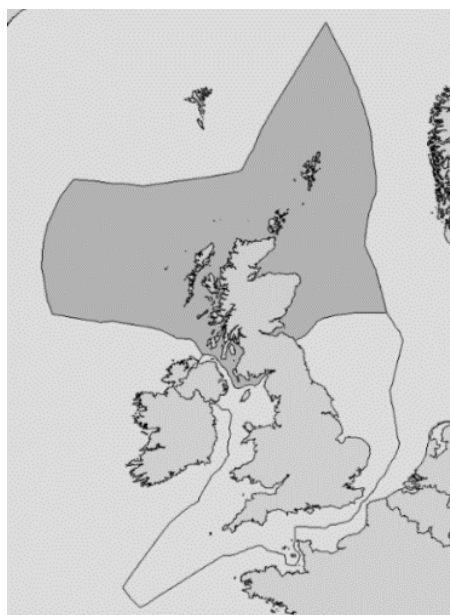
4.1. A részesedés megállapításának módszere

Az ONS regionális számlái szerint az Egyesült Királyság kontinentális talapzatát régió kívüli területként rögzítik, nem rendelik hozzá az ország szárazföldi területének földrajzi régióihoz. Az északi-tengeri bevétel Skóciára történő allokálásához különböző megközelítési módszerek alkalmazhatóak. Az Anglia és Skócia közötti politikai és gazdasági viták természetes velejárói a két ország kapcsolatának, így nem okoz meglepetést az északi-tengeri olajkitermelés regionális és bevételi kérdése körül folyó konfliktus. A régió határainak meghatározása kényes kérdés, mivel ez befolyásolja a kitermelésből származó bevétel elosztását és a területi jogokat.

Az északi-tengeri bevétel illusztratív földrajzi részesedésének arányát az Aberdeeni Egyetemen végzett tudományos kutatások alapján becsüli a feldolgozott publikáció, amelyet Alex Kemp professzor és Linda Stephen becsülték meg.²³ Skócia részesedését az északi-tengeri bevételekből az északi-tengeri olaj- és gázipar pénzügyi modellje, valamint az ország északi-tengeri részesedésének értékelése alapján határozták meg.²⁴ Az elemzés során a skót határ meghatározása az 1999-ben alkalmazott mediánvonal-elv alapján történt.²⁵

1. térkép: Az Egyesült Királyság kontinentális talapzata és az Északi-tenger skót határa

Map 1: The UK Continental Shelf and the Scottish Borders of the North Sea

Forrás: Scottish Government [2010]: Government Expenditure & Revenue, Scotland 2008-2009, Chapter 5 North Sea Revenue. Edinburgh. 48. old.

Más alternatívák is lehetségesek a részarány kiszámítására, hiszen nincs meghatározva kötelezően használatos módszertan. Az északi-tengeri szektorban Skócia becsült földrajzi részesedésének megállapításához a régióban az összes olaj- és gázmezőt Skóciához osztották fel az aberdeeni kutatók, egy illusztratív földrajzi részesedést feltételezve, amelyet a térképen láthatunk. A mezők részletes adatbázisa alapján megbecsülték az egyes mezőkön beszedett adóbevételeket. Becsléseik alapján 2008-ban Skócia földrajzi részesedése olaj-kitermelésből 96%, földgáztermelésből 58%, a teljes szénhidrogén-termelésből pedig 80% volt. Következésképpen az ONS Public Sector Finance statisztikáiból származó teljes Egyesült Királyságbeli bevétel Skóciára osztható, ami Skócia teljes északi-tengeri bevételéből való földrajzi részesedésére vonatkozó becslések alapján lehetséges.

Az 1981 és 2009 közti időszakban az Északi-tenger megközelítőleg 147,1 milliárd font bevételt termelt a Kincstár számára. Az 1980-as évek közepén érte el a bevétel a csúcst, majd a 90-es évek elején csökkenésnek indult, ezt követően a 2000-es évek közepére ismét emelkedő tendenciát mutattak az északi-tengeri bevételek.²⁶

A Kemp és Stephen által közölt becslések alapján meghatározható Skócia földrajzi részesedése az északi-tengeri bevételekből minden évben az 1981-es évet követően. Az 1981 és 2009 közti időszakban Skócia északi-tengeri bevételét 130,4 milliárd fontban határozták meg, ami az Egyesült Királyság teljes északi-tengeri bevételének 89 %-a. A bevétel becsült nagysága jelentősen eltér attól függően, hogy az északi-tengeri bevétel egy főre jutó vagy földrajzi részesedést használják fel arányosítására. Az egy főre jutó részesedés alapján Skócia becsült részesedése az Egyesült Királyság teljes bevételéből – az északi-tengeri bevételek kivételével – 2008/09-ben körülbelül 8,3% volt, viszont a földrajzi részesedés alapján Skócia becsült részesedése a királyság teljes folyó bevételéből ugyan ebben a periódusban 10,4% volt.

4.2. Az északi-tengeri bevételek és az olajkereskedelem változása

Az Egyesült Királyság északi-tengeri bevétele 2021-ben 522 millió fontra tehető, majd ezt követően jelentős növekedés volt megfigyelhető, míg 2023-ban elérte az eddig mért legmagasabb szintet, 10,6 milliárd font értékben. A kimagasló bevétel-növekedés az olaj- és gázárak társasági adóbevételre gyakorolt hatását, valamint az energianyereség-illeték bevezetését tükrözi. Az északi-tengeri bevételek éves ingadozása számos tényezőtől függ. Többek közt az olajár, a fontdollar árfolyam, a termelés, a tőkebefektetések és a fiskális rendszer függvénye. Az olaj és gáz piaca képes volt alkalmazkodni a vilávjárvány és az orosz-ukrán háború kitörését követő kereslet és kínálat változásához. 2022. áprilisában az olaj hordónkénti ára 105 dollár volt, amely érték 2023. márciusára 78 dollárra esett az árfolyam csökkenésének köszönhetően.²⁷

2020/21-ben Skócia illusztratív földrajzi részesedése az északi-tengeri bevételekből meghaladta a 2018/19 periódus részesedését. A 2021/22-es periódusban a gáztermelés 16 %-kal növekedett, míg az olajtermelés 8 %-kal csökkent, így eredményezve 78 millió tonna olajegyenérték-növekedést. Az olaj- és gázárak emelkedésének köszönhetően Skócia társaságiadó-bevétele nőtt, ami az adó-visszatérítéseket csökkentette. 2022-ben az Egyesült Királyság kontinentális talapzatának teljes kiadása reálértéken 19%-kal nőtt 2021-hez képest, és elérte a 14,6 milliárd fontot. A növekedés számottevő része a működési költségek és a beruházási ráfordítások növekedésének volt köszönhető. Az Egyesült Királyság fiskális rendszere 2022/23-ban 30 %-os offshore társasági adóból, 0%-os kőolaj-bevételi adóból, továbbá 10%-os kiegészítő díjból állt.²⁸

Az OEC felületén elérhető utolsó frissített adatok alapján 2018-ban a világ olajkereskedelmének értéke 978 milliárd USA dollár volt. Az Egyesült Királyságnak az olaj világpiacából igen csekély a részesedése, mindössze 3,22% export- és 3,46% importarányal rendelkezett.

1. táblázat: A legnagyobb olajexportőr és -importőr országok a világpiacon 2018-ban

Table 1: Top oil exporting and importing countries on the world market in 2018

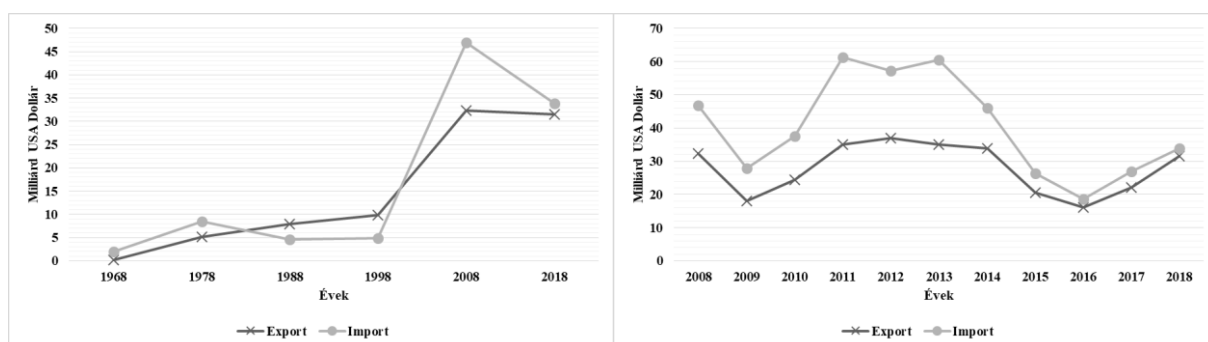
Export	Exportérték (milliárd dol- lár)	Exportarány	Import	Importérték (milliárd dol- lár)	Importarány
Oroszország	136,0	13,91 %	Kína	110,0	11,25 %
Egyesült Arab Em.	84,7	8,66 %	Hollandia	58,0	5,93 %
Norvégia	66,5	6,8 %	Dél-Korea	41,2	4,21 %
Katar	65,6	6,71 %	Japán	39,9	4,08 %
Egyesült Ki- ráltság	31,5	3,22 %	Egyesült Ki- ráltság	33,8	3,46 %
A világ többi orszá- gai	593,7	60,71%	A világ többi orszá- gai	695,1	71,07 %

Forrás: OEC

A királyság az 1980-as és 1990-es években nagyobb értékben exportált olajat, mint importált, egészen a 2000-es évek elejéig. 2011-ben és 2013-ban volt a legmagasabb az Egyesült Királyság olajimportja, amikor az import értéke elérte a 60 milliárd dollárt. Ezt követően az olajkereskedelem az országban jelentősen visszaesett, 2016-ban érte el a legalacsonyabb értéket, mind az export, mind az import értéke közel 20 milliárd dollár volt. Az időszakot követően csökkenő ütemű növekedés figyelhető meg.

**1. ábra: Az Egyesült Királyság olajkereskedelmének változása
1968-2018 és 2008-2018 között**

Figure 1: Change in UK oil trade between 1968-2018 and 2008-2018

Forrás: OEC

2008-ban és 2018-ban is megközelítőleg 30 milliárd dollár körül alakult a brit olajexport értéke. 2008-ban az Egyesült Királyság legnagyobb olajexport-partnerei közé tartozott Németország, ahova 34 %-a, Kanada, ahova 14 %-a, valamint Hollandia, ahova 12 %-a került az exportált olajnak. 2018-ban Hollandia volt a britek legnagyobb olajexport-partnere, ekkor már a

brit olajexport 36 %-a került Hollandiába. Feltűnt a brit olajpiacon Kína is; az ország közel 5 milliárd dollár értékben vásárolt olajat a királyságtól. Az Egyesült Királyság legnagyobb olajimport-partnere mindkét vizsgált időszakban Norvégia volt, ahonnan a brit olajimport 65-66 %-a származott. Az Északi-tengeren folyó egyéb tevékenység a halászat, ami nem tesz ki jelentős részt az Egyesült Királyság bevételeiből. A királyság fő halászati kereskedelmi partnerei hosszú évek óta Franciaország, Norvégia, és Izland.²⁹

5. A skót energiaszektor jövője: működhet a norvég minta?

Az északi-tengeri olaj- és gázipar termelékenységének és jövedelmezőségének csökkenését előre jelezve és többszörösen megerősítve a kutatók igyekeznek alternatív megoldásokat feltárni a skót energiaszektor fenntarthatóságának megőrzésére. Gordon Hughes³⁰ egy feltételezeten független Skócia energiaszektorának jövőjét vizsgálta.³¹ Skóciában az ágazat üzleti beruházásainak jelentős részét az olaj- és gázkitermelés magas tőkeigénye és a bevételek volatilitása emésztí fel. A Skóciából az Egyesült Királyság többi részébe irányuló gáz- és villamosenergia-export jövője bizonytalan, és eredményei szerint a nettó kereskedelmi feltételek valószínűsíthetően romlanak Skóciában. Az ország földrajzi elhelyezkedése hátrányt jelent a természeti erőforrásokból származó jövedelmek tekintetében.

A skót kormány magas jövedelem reményében az erőforrás felhalmozásra támaszkodva alakítaná ki gazdasági rendszerét, éppúgy, mint Norvégia. „Skócia jelenlegi olaj- és gázkészletei viszonylag kisebbek és kiforrottabbak, mint Norvégiáé, így a skót gazdaság jövőbeni fejlődése a norvég modell szerint a tengeri és szélenergiaforrások fejlesztésétől függ, hogy ellensúlyozza az olaj- és gáztermelés csökkenését.”³²

Norvégia nagyban támaszkodik vízerőművekre, Skóciában viszont a szélenergia tudná betölteni ezt a szerepet, hogy ellensúlyozza az olaj- és gáztermelés csökkenését. Az energiaágazatok közötti technikai különbségek végett Skócia kevésbé rugalmas, különösen a szélenergia tárolhatatlansága végett. A 2013-ban kiadott White Paper felvázolja, hogy miként alakíthatók az energia- és gazdaságpolitikák egy független Skóciában az EU-val való kapcsolat tükrében. Az olyan országok felbomlásából, mint például Csehország vagy Jugoszlávia, azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy az energiaágazatban a kezdeti szándékok és a végső eredmények gyakran jelentősen eltérhetnek.³³

6. Összegzés

Egy független Skócia gazdaságának lehetőségeit nagyban meghatározza az olajbevételek alakulása, hiszen az olajipar jelentős részét teszi ki a skót gazdaságnak. A szektor üzleti befektetéseinek tőkeigényessége, az északi-tengeri bevételek ingadozó mértéke és hosszú távú csökkenése bizonytalan jövőképet fest Skócia fiskális autonómiájának fenntarthatóságáról. A skót kormány és a Fiskális Tanulmányok Intézete is számos alternatív, rövid- és középtávon alkalmazható fiskális megoldást vázolt fel, több forgatókönyv is készült a lehetséges kimenetek ismertetésére.

A kutatások eredményeként viszont még a legoptimistább forgatókönyv szerint is a bevételek elkerülhetetlen módon történő csökkenésére lehet számítani hosszútávon. Az északi-tengeri olajipar termelékenységcsökkenésének következtében a skót energiaszektor fenntarthatósága érdekében alternatív megoldásokra van szükség.

A norvég minta szerinti szélenergiára való átállás kihívást jelent a fenntartható energiaágazat kialakításában a szélenergia tárolhatatlansága és Skócia földrajzi elhelyezkedése végett.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Band, George C. [1991]:** Fifty Years of UK Offshore Oil and Gas. *The Geographical Journal*, Jul., 1991, Vol. 157, No. 2 (Jul., 1991). The Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers). London. 179–189. old.
- Dam, Kenneth W. [1965]:** Oil and Gas Licensing and the North Sea. *The Journal of Law & Economics*, Oct., 1965, Vol. 8 (Oct., 1965). The University of Chicago Press for The Booth School of Business, University of Chicago and The University of Chicago Law School. Chicago. 51–75. old.
- Egedy Gergely [1998]:** Nagy-Britannia története. Budapest.
- Gurney, Judith [1975]:** North Sea Oil and Gas: Implications for Western Europe. *Royal Institute of International Affairs*, Vol. 31, No. 10 (Oct., 1975). *The World Today*. London. 415–424. old.
- Hughes, Gordon [2014]:** The energy sector in Scotland's future. *Oxford Review of Economic Policy*, SUMMER 2014, Vol. 30, No. 2, SCOTLAND AND SMALL COUNTRY INDEPENDENCE (SUMMER 2014). Oxford University Press. Oxford. 374–391. old.
- Kaposi Zoltán [2004]:** A 20. század gazdaságtörténete. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Scott, Andrew [2016]:** Economics and National Autonomy. *The Scottish Independence Referendum: Constitutional and Political Implications* Chapter 7. Oxford University Press. Oxford. 153–175. old.
- Stevens, Paul [2011]:** Contractual Arrangements and Revenue Management: The UK/Scotland and Norwegian Experience. *Global Governance*, Apr.- June 2011, Vol. 17, No. 2, *The Governance of Extractive Resources* (Apr.- June 2011). Brill Stable. Leiden. 149–153. old.

Internetes források

- Amior, Michael – Crawford, Rowena – Tetlow, Gemma [2013]:** Fiscal Sustainability of an Independent Scotland. The Institute for Fiscal Studies. Edinburgh.
<https://ifs.org.uk/publications/fiscal-sustainability-independent-scotland-0>
- Kemp, Alex – Stephen, Linda [2008]:** The hypothetical Scottish Shares of Revenues and Expenditures from the UK Continental Shelf 2000-2013. University of Aberdeen, Aberdeen.
<http://hdl.handle.net/2164/2462>
- Scottish Government [2010]:** Government Expenditure & Revenue, Scotland 2008-2009, Chapter 5 North Sea Revenue. Edinburgh.
<https://www.gov.scot/publications/government-expenditure-revenue-scotland-2008-09/documents/>
- Scottish Government [2023]:** Government Expenditure & Revenue, Scotland 2022-2023, Chapter 2 North Sea Revenue. Edinburgh.
<https://www.gov.scot/publications/government-expenditure-revenue-scotland-2022-23/documents/>
- Tetlow, Gemma [2013]:** Achieving fiscal sustainability: alternative scenarios for Scotland. The Institute for Fiscal Studies. Edinburgh.
<https://ifs.org.uk/publications/achieving-fiscal-sustainability-alternative-scenarios-scotland>

Statisztikai források

- Eurostat adatbázis:** <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>
OECD adatbázis: <https://oec.world/en>

Office for National Statistics [2021]: National population projections: 2020-based interim, release date: 12 January 2021, 8. oldal. Newport.

<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/population-projections/bulletins/nationalpopulationprojections/2020basedinterim>

Scottish Government [2024]: Labour Market Trends: February 2024, Employment, unemployment and economic inactivity trends, sourced from the Labour Force Survey for Scotland and the UK. Office for National Statistics. Newport.

<https://www.gov.scot/publications/labour-market-trends-february-2024/>

Transport Scotland [2020]: Transporting Scotland's Trade 2020 edition. Glasgow.

<https://www.transport.gov.scot/media/48386/transporting-scotlands-trade-2020-edition.pdf>

JEGYZETEK/NOTES

¹. Scott [2016] 169–171. old.

². Dam [1965]: 52–53. old.

³. Gurney [1975] 421. old.

⁴. Dam [1965] 55. old.

⁵. Stevens [2011] 149. old.

⁶. Band [1991] 179. old.

⁷. Kaposi [2004]

⁸. Egedy [1998] 339–342. old.

⁹. Gurney [1975] 415. old.

¹⁰. Gurney [1975] 419. old.

¹¹. Gurney [1975] 420–422. old.

¹². Gurney [1975] 424. old.

¹³. Eurostat

¹⁴. Transport Scotland [2020]

¹⁵. Transport Scotland [2020]

¹⁶. Eurostat

¹⁷. Scottish Government [2024]

¹⁸. Scott [2016] 169–170. old.

¹⁹. Scott [2016] 171. old.

²⁰. Amior–Crawford–Tetlow [2013]

²¹. Tetlow [2013]

²². Scottish Government [2010]

²³. Alex Kemp a kőolaj-gazdaságtan professzora, az Aberdeeni Energiagazdasági és Pénzügyi Kutatóközpont igazgatója. Linda Stephen az Aberdeeni Egyetem tudományos munkatársa.

²⁴. Scottish Government [2010]

²⁵. Kemp–Stephen [2008]

²⁶. Scottish Government [2010] 49. old.

²⁷. Scottish Government [2023] 24. old.

²⁸. Scottish Government [2023] 25. old.

²⁹. OEC

³⁰. Gordon A. Hughes az Edinburgh-i Egyetem korábbi közgazdászprofesszora, 2001-ig a Világbank energia- és környezetpolitikai főtanácsadója volt.

³¹. Hughes [2014] 374–391. old.

³². Hughes [2014] 375. old.

³³. Hughes [2014] 374–376. old.

SZÚCS LAJOS
független történész
independent historial

email: szlajos1@freemail.hu

A SZOLNOKI MENEKÜLTKÉRDÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN

THE REFUGEE ISSUE IN SZOLNOK AFTER THE FIRST WORLD WAR

ABSTRACT

By the autumn of 1918 the Austro–Hungarian Monarchy that had lost the war was on the verge of disintegration. The nationalities of the former empire declared their intention to secede one after another. Between the autumn of 1918 and 4 June 1920, the society of the Kingdom of Hungary within the Monarchy experienced a series of traumas, including occupation by foreign troops, shrinking territory, the Red Terror, the Romanian occupation and requisition, the White Terror and, finally, the Treaty of Trianon. After November 1918, the Hungarians fled inland to escape the invading Czech, Romanian and Serbian armies. This marked the beginning of the first mass migration in Hungary’s 20th-century history.

It is a feature of every war that civilians flee from enemy troops to more sheltered parts of the country to protect their families and their own lives. In my study I will write about people who fled from the occupied territories to the central parts of Hungary, and who lived in wagons, describing both the national situation and the situation in Szolnok.

In the case of Szolnok, I will show how the city’s administration did or did not deal with the situation of the refugees who started to arrive in the autumn of 1918 and used the city as a transit station until the autumn of 1919. The different regimes – the Károlyi government, the Hungarian Soviet Republic, the Horthy regime that emerged after the fall of the Commune – all had different attitudes towards refugees. In this study I will also discuss the history of the former Royal Hungarian Midwifery School of Oradea, which began operation in a new building as the Royal Hungarian Midwifery School of Szolnok in 1926. I will also present the activities of the National Office for Refugee Affairs.

The issue of refugees was a complex and complicated challenge for the city as it involved a wide range of political and social problems, such as housing and health issues.

Keynotes: refugees, Peace Treaty of Trianon, Royal Hungarian Midwifery School of Szolnok

Kulcsszavak: menekültek, Szolnok, trianoni békeszerződés, szolnoki Bábaképezde

1. Bevezetés

1918 őszére a háborút veszített Osztrák–Magyar Monarchia a felbomlás szélére jutott. A volt birodalom nemzetiségei egymás után nyilvánították ki az elszakadási szándékukat. A Monarchiában lévő Magyar Királyság társadalma 1918 ősze és 1920. június 4-e között több traumát élt át – ilyenek voltak az idegen csapatok általi megszállás és rekvirálás, szűkülő országterület, vörösteror, fehérterror és „záróakkordként” a trianoni békediktátum. Az 1918 novembere után az országba behatoló cseh, román és szerb hadsereg elől a magyarok az ország belseje felé megindultak. Ezzel kezdetét vette Magyarország XX. századi történelmének első tömeges népmozgása.

Minden háború velejárója, hogy a civil lakosság az ellenséges csapatok elől, az ország védettebb részeibe menekül, védve családját és a maga életét. Tanulmányomban a megszállt területekről Magyarország központi részei felé menekült és vagonokban is lakó emberekről írok, bemutatva az országos és a szolnoki helyzetet.

Szolnok esetében bemutatom hogyan kezelte vagy nem kezelte a város vezetése az 1918 ősztől meginduló menekültek helyzetét, akik 1919 őszéig tranzitállomásként használták a várost. A mindenkori kormányok – a Károlyi-kormányzat, a Tanácsköztársaság, a kommün bukása után kiépülő majd megszilárduló Horthy-rendszer – mind másféleképpen viszonyultak a menekültekhez. A tanulmányban kitérek a Szolnokra menekült egykori nagyváradi Magyar Királyi Bábaképezde történetére, amely 1926-ban új épületben kezdte meg működését mint szolnoki Magyar Királyi Bábaképezde. Bemutatom az Országos Menekültügyi Hivatal tevékenységeit, működését.

A menekültkérdés bonyolult, komplex kihívás volt a város számára, hiszen magában hordta a szerteágazó politikai illetve szociális problémákat, példának okáért a lakás és egészségügyi kérdéseket.

2. Országos helyzet

1918. november 3-án a háborúból vesztesként kikerülő Osztrák–Magyar Monarchia a Padova melletti Villa Giustiban, Armando Diaz olasz tábornok átnyújtotta a fegyverszünet szövegét Viktor Veber tábornoknak, aki egy már nem létező birodalom képviselőjeként írta alá. A padovai fegyverszünet demarkációs vonala nem érintette a történelmi Magyarország területét. 1918. október végén megalakult a Károlyi-kormány, amely Magyarország szuverenitását reprezentálva, november 13-án Linder Béla és Franchet d'Esperey, a balkáni antant csapatok főparancsnoka Belgrádban egy újabb fegyverszünetet kötöttek.¹ Témánk szempontjából a legfontosabb a konvenció I. és IV. pontja. Az I. pont területileg elhatárolta egy demarkációs vonallal a magyar és a szövetséges hadseregeket; továbbá ez a pont tartalmazta azt, hogy „a polgári igazgatás a jelenlegi kormány kezében marad”. A IV. pont pedig a megszállt területen lévő vasutasokról rendelkezett: „a megszállott terület rendes forgalmának ellátására szolgáló vasúti személyzet és forgalmi eszközök helyükön maradnak”.

A Károlyi-kormány erre a pontra hivatkozva tagadtatta meg a megszállt területeken maradt állami tisztviselőkkel és vasúti alkalmazottakkal, hogy letegyék az adott államra a hűség esküt. Az antanttal szövetséges csapatok elkezdték megszállni a nekik ígért területeket, így november 5-én a szerb, november 8-án a cseh és november 13-án a román hadsereg átlépték a Magyar Királyság határait.

Az első menekültek már 1918. október végén megjelentek az ország belső területein. Elsőként a MÁV és a Magyar Királyi Posta alkalmazottai érkeztek Horvát–Szlavónországból.² A Károlyi-kormány dr. Liber Endrét nevezte ki menekültügyi kormánybiztosnak, aki úgy gondolta, a főváros tehermentesítése kapcsán már a keleti nagyvárosokban – Debrecen, Kolozsvár, Nagyvárad – fel kell tartóztatni a menekülteket, illetve a Budapesten levőket iskolákban helyeztette el.³ A kormány a menekültproblémát ideiglenesnek és társadalmi adakozással megoldhatónak vélte. Ebben az időben alakultak meg a különféle társadalmi szervezetek; mint például a Felvidéki Liga és a Szepesi Szövetség, amelyek a Felvidékről elmenekültekkel, illetve a

Délvidéki Liga, amely a Bácskából, Bánságból és a románok által megszállt Délvidékről érkezett menekültekkel foglalkozott.⁴

Az 1919. március 21-én létrejött Tanácsköztársaság a menekülteket ellenségnek tekintette, így érdemben nem foglalkozott velük. A kommün hatalmának a román hadsereg támadása vetett véget, amely 1919. augusztus 1-én lemondott.

1920-ban az egyre súlyosbodó menekültprobléma miatt a magyar kormány az 1920. április 19-ei 3.240/1920. M.E. sz. rendelettel létrehozta az Országos Menekültügyi Hivatalt (OMH), az Országos Menekültügyi Tanácsot és a menekültügyi főkormánybiztosságot.⁵ A Tanácsot és a Hivatalt gr. Bethlen István vezette, míg az adminisztrációs ügyekkel br. Petrichevich Horváth Emilt bízta meg a minisztertanács. Az OMH 1920. április 30-án kezdte meg a működését, amelynek a budapesti központja mellett 6 vidéki városban volt kirendeltsége (Székesfehérvár, Szombathely, Kaposvár, Szeged, Debrecen, Miskolc). Ezen városok kijelölésénél fontos volt, hogy közlekedési szempontból centrális fekvésűek, ahol rengeteg menekült fordult meg.⁶

A Hivatal feladata kiterjedt a menekültek segélyezésére (először pénzbeli, majd 1921-től élelmiszer, közszükségleti cikkek beszerzése), lakáshoz, álláshoz való juttatásukra.⁷ A kirendeltségek és a menekültek közötti összekötő szervként működtek a menekültügyi megbízottak vagy kormánybiztosok. A kirendeltségek több vármegyére is kiterjedtek, illetve voltak pályaudvari kirendeltségek és megbízottak, akik a határállomásokon, és a nagyobb tároló állomásokon fogadták, tájékoztatták a menekülteket, irányították a vasúti kocsikat, valamint biztosították a szükségleteket a nélkülözőknek.⁸

A trianoni békediktátum aláírása után a kormány a további menekültáradat megakadályozása miatt a Bethlen István által 1920. október 16-án betervezett és 23-án életbe lépett 8.352/1920. M.E. sz. alatt elfogadott kormányrendeletben megszigorította a belépés feltételeit. A rendelet meghozatalának két fő oka volt; egyrészt az utódállamokban jelentősen csökkenne a magyarság számaránya, ami revíziós szempontból kedvezőtlen lenne, másrészt az áttelepülők komoly társadalmi feszültséget idéznek elő a nehéz helyzetben lévő országban. A rendelet szerint azok települhettek be, akik családgyesítés céljából jöttek, megkezdett egyetemi tanulmányaikat folytatták, illetve bizonyítani tudták a kiutasítás tényét.⁹ A rendelet a határon felállította a Beköltözőket Ellenőrző Kirendeltségeket (Biharkeresztes, Lőkősháza, Szeged, Hidasnémeti, Szob, Szombathely, Budapest) 1920. november 18-ától. Hivatalosan 1920. október végétől létezett a belépési moratórium, viszont a Kirendeltségek 1921. március 1-től kezdték meg a működésüket. A határállomásra érkezők kérelmeit az OMH és a Belügyminisztérium kéttagú bizottsága bírálta el, és csak egységes döntésük után kaphattak engedélyt a belépésre vagy kiutasították a kérvényezőket. A Kirendeltségek feladatai közé tartozott, hogy ellenőrizzék a kérvényezők személyazonosságát és az okmányait is. Az elutasítás esetén az OMH-nál lehetett fellebbezni, amit a belügyminiszter és az OMH együtt bíralt el. 1922. július 9-től a népjóléti miniszter döntött erről. A beköltözési tilalmat 3 havonta hosszabbították meg 1920 októberétől 1924 júniusáig. Ennek „köszönhetően” csökkent a hivatalosan beköltözők száma. Persze továbbra is sokan jöttek érkeztek át a határon, a határellenőrző szervek engedékenységé miatt, illetve rengetegen érkeztek illegálisan is.¹⁰

Az OMH az 1922. február 3-ai minisztertanácsi döntés alapján a miniszterelnökség alól a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium alá került. Ezzel együtt megszűntek 1922. március 1-étől

a Kirendeltségek is.¹¹ Az Országos Menekültügyi Hivatalt 1924. június 30-ai hatállyal megszüntette a 2.344/1924 M.E. sz. rendelet, és a hatáskörét július 1-ével a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium vette át.¹²

Az OMH iratanyagai Budapest 1945 januárjában történő ostromakor elégték az Országos Levéltár épületében, így nem tudjuk a menekültek pontos létszámát. A Hivatal 1920. április 30. és 1924. június 30-a között működött, de már 1918 őszétől kezdve is érkeztek menekültek, így az 1918. és 1919. évi számok csak becslések. A Petrichevich jelentésében feltüntetett 350 ezer fős menekült létszáma csak azokat tartalmazta, akik segélyért folyamodtak, így nincsenek azok benne, akik rokonokhoz mentek lakni, vagy illegálisan jöttek be az országba és féltek a helyi, illetve a megszállt területek hivatalaitól is. A kutatók szerint kb. 420–450 ezer fő közé tehető a Csonka–Magyarországra menekültek száma. Botlik József szerint: „a menekültek száma elérhette a 410-420 ezer főt, a trianoni ország 8 milliós lakosságának több mint 5%-át”.¹³

3. A Károlyi-kormány idején (1918.10.31.–1919.03.21.)

1918. október 31-én megalakult a gróf Károlyi Mihály vezette kormány, amely még aznap táviratban értesítette a hatalom átvételéről a városok polgármestereit és utasította a helyi hatóságokat, hogy ismerjék el a Magyar Nemzeti Tanácsot. Dr. Harsányi Gyula Szolnok polgármestere október 31-én délután értesült táviratban a hírről.¹⁴ A szolnoki Nemzeti Tanács vezetőjének a szociáldemokrata Darvas Ferencet és dr. Papp Illést választották meg.¹⁵ A korábbi főispán, Kuszka István 1918. november 6-án lemondott az állásáról, így anarchikus állapotok köszöntöttek be a vármegyében.

A kormány kormánybiztosok kinevezésével akarta a rendet helyreállítani. Így lett Darvas Ferenc 1918 decemberétől főispáni jogkörrel felhatalmazott kormánybiztos, aki legfőbb céljának a rend helyreállítását, az élet- és vagyonbiztonság megóvását, a közélet megőrzését, a tüzelőellátást nevezte meg. A rablások és fosztogatások ellen fegyveres nemzetőröket vetetett be.¹⁶

1918 novemberétől megindult a menekültáradat Budapestre. A Károlyi-kormány dr. Liber Endrét nevezte ki menekültügyi kormánybiztosnak, aki a főváros tehermentesítése kapcsán már a keleti nagyvárosokban – Debrecen, Nagyvárad – fel akarta tartóztatni a menekülteket.¹⁷ Ezzel összhangban Batthyány Tivadar belügyminiszter 1918. november 20-ai dátummal kiadott egy körrendeletet a főszolgabíróknak, az alispánoknak és a polgármestereknek, hogy a saját törvényhatóságukon helyezték el a vidéki lázongások elől menekülő lakosokat, állami és közigazgatási tisztviselőket. A menekültek ellátását elsősorban társadalmi szervezetekre bízta a belügyminiszter.¹⁸

Szolnok 1918 őszén inkább volt tranzitállomás, mintsem végcél a menekültek számára. Az 1918 után megindult „menekültáradat azonban ekkor egyszerűen átugrotta Szolnokot, így a Kirendeltség mindössze 42 meneküléssel foglalkozott 1919 tavaszáig”.¹⁹ 1919 elején 600 erdélyi menekült csendőr érkezett Szolnokra a román megszállás miatt, akik a városban és a vármegyében kaptak beosztást 12 fős csoportokban.²⁰ Hild Viktor a szolnoki Menekültügyi Kirendeltség helyettes vezetője 300 korona drágasági segélyt kért 1919. január 3-án a Belügyminisztériumtól, amit példás és fáradtságos munkája miatt megkapott február 21-én.²¹

Az ország idegen csapatok általi megszállása, valamint a Vix-jegyzék (1919. március 20.) a börtönben ülő kommunistákat juttatta hatalomra március 21-én.

4. A vörös diktatúra időszaka (1919.03.21.–08.02.)

1919. március 21-én Budapesten kezdetét vette a Kun Béla-féle diktatúra. Ennek híre másnap, március 22-én jutott el Szolnokra. Dr. Lander Jenő belügyi népbiztos táviratban tájékoztatta a szolnoki munkástanácsot, hogy felmentette Darvas Ferenc eddigi főispán-kormánybiztost és kérte, hogy helyette a feladatok ellátására alakítsanak 3 tagú direktóriumot, amely március 23-án megalakult F. Bede László, Pálffy János és Szabó Károly vezetésével.²²

A szolnoki Munkástanács a menekültekben és a városba betelepültekben ellenséget látott, akik Szolnok közélémezését és lakásviszonyait veszélyeztették: „A háboru alatt s azóta 5–6000 lélekkel szaporodott Szolnok város lakossága. A letelepedettek között nagyon sokan vannak olyanok, kik kényelmi, üzleti és egyéb személyi okokból tették át lakóhelyüket Szolnokra, csökkentvén ezzel az igénybevehető lakások számát és növelvén az amugy is szükre szabott élelmiszer készletekben való fogyasztást”. Továbbá: „Nem lehet túrni, hogy földesurak, tőkéssek, községi jegyzők, kik vagy a háboru konjunktúrák kihasználásának sulypontja, vagy a népharag kitörése elől való menekülés szükségessége kényszerített Szolnokra, elvegye a szellemi és fizikai munkás elől a lakásokat és kivegye ezen proletárok szájából a falatot”. A Munkástanács a következő rendeletét hozta: 1. az idegen helyről beköltözöttek nem telepedhettek le, és lakásbérleti szerződésüket 1919. április 1-ével hatálytalanította, 2. idegen betelepülők csak akkor vásárolhattak ingatlant, ha nem a háború valamint a két forradalom miatt költöztek be, 3. az 1918. november 1-e után betelepültek igazolni voltak kötelesek, hogy miért költöztek Szolnokra. 4. Az 1918. november 1-e előtt beöltözöttek igazolni kötelesek voltak a régi lakóhelyükkel, hogy miért költöztek be Szolnokra, 5. akik nem tudták igazolni, hogy egzisztenciájuk a városhoz kötötte, azoknak 30 nap alatt el kellett hagyniuk a város területét, és a lakásukat át kellett adniuk a Munkástanácsnak, 6. a Munkástanács helyszíni szemle alapján folytatta le a lakásrekvirálást. 7. a Munkástanács ezen rendelete azonnal hatályba lépett.²³

A menekültek folyamatosan érkeztek a városba és azon keresztül Budapestre. Hild Viktor menekültügyi biztos 1919. április–májusában, tehát a magyar–román harcok idején feljegyzést készített a Szolnokon áthaladó menekültekről. Ezek alapján április hónapban 1503 áthaladt személyből 0 fő maradt a vármegyében. Május első hetében (május 5–11.) a 84 áthaladt személyből 62-t, május második hetében (május 12–18.) a 41 érkezett főből 30-at, május harmadik hetében (május 19–25.) a 35 érkezett főből 12 főt helyezett el Szolnokon.²⁴

A Szolnoki Munkás 1919. május 14-ei számában megjelent egy felhívás, amelyben az állt, hogy a Szolnokon és környékén tartózkodó menekült vasúti alkalmazottak három napon belül jelentkezzenek a legközelebbi állomásfőnökségnél szolgálatra. A három nap letelte után, akik nem jelentkeztek azokat a létszámból törölték, és nem kapták meg az illetményüket.²⁵

A vörös diktatúra végóráiban Szolnok város Direktóriuma kiadott egy rendeletet, amiben kötelezte a lakosokat, hogy amennyiben menekültek laktak vagy laknak náluk, azokat be kellett jelenteni a város tiszthivatalában (Városháza épületben) legkésőbb július 31-ig.²⁶

Sajnálatos módon nem maradt fent semmilyen jelentés sem, hogy mennyi menekült lehetett Szolnokon 1919. július végén, hiszen a lakosság az értékei mentésével volt elfoglalva semmint a városi direktórium rendeletével, ugyanis a román csapatok ismét a várost lőtték. A tanácskormány 1919. augusztus 1-én lemondott, Szolnok városát pedig augusztus 2-án délután 3-kor a Traian Moşoiu tábornok vezette román csapatok elfoglalták.

5. Átmeneti időszak (1919.08.02.–1920.03.01.)

Szolnok román megszállása 1919. augusztus 2-től 1919. november 22-ig, illetve 1920. február 25-éig tartott.²⁷ A várost augusztus 2-án délután 3-kor a Traian Moşoiu tábornok vezette csapatok elfoglalták. November 22-én hagyták el a város tiszáninenni részét a román csapatok „elrabolva mindent, ami vihető volt”.²⁸ A városba másnap bevonultak a Nemzeti Hadsereg csapatai.²⁹ A románok kivonultak a városból, de a tiszántúli részen, a mai Kertváros és Szandaszőlős területén továbbra is ott állomásoztak 1920. február 25-éig.

1919. augusztus 29-én a románok kijavították a vörösök által még május 1-én felrobbantott tiszai vasúti-hidat, így a hónap végén vonatok mehettek át a Tiszántúlra.³⁰ November 22-én a románok átadták a magyaroknak a csongrádi és a szolnoki hidat, mint semleges területeket. Ezzel egy időben a Szolnoknál lévő pontonhidat is lebontották a visszavonuló csapatok.³¹

1919 decemberében megindult a forgalom a vasúti hídon. „A Tiszántúlra csak a szolnoki hídon lehetett átkelni, a kiskörei és a csongrádi nem volt engedélyezve. A híd átlépéséhez a polgári hatóságok által kiállított, hitelesített és arcképpel ellátott uti igazolványok szükségesek. De ehhez kellett még a Szolnok vármegyei katonai parancsnokság »Katonai utlevéllátomozási Osztályának« záradéka”.³² Szolnok a románok határvárosként szolgált.

A román megszállás időszakában nem tudjuk, hogy mennyi menekült érkezett a városba, de a szolnoki állomásfőnök 1919. december 17-i jelentése alapján, a pályaudvaron 102 menekült kocsi állt, amelyekben az öregek és a gyerekek nagyon betegek. Sürgős beavatkozás nélkül éhen halnak és megfagynak.³³ A Szolnok és Vidéke ezt írta a menekültekről: „A szolnoki személypályaudvar 9. vágányán 94 wagonban 59 menekült család éhezik és fázik (többnyire menekült tisztviselők és családjuk). A lakáshivatal a nyomorúságos helyzet miatt nehézségekbe ütközik, hogy lakást biztosítson a menekülteknek”.³⁴

A városban Kiss Gábor³⁵ menekültügyi kormánybiztos, és Hild Viktor a menekültügyi kirendeltség helyettes vezetője intézte a városon áthaladó és itt tartózkodó menekültek segélyezését.

A főispán utasította a városok és községek előjáróit, hogy a vagonokban lakó tisztviselőknek biztosítsanak lakást.³⁶ A pályaudvarokon működő Menekültügyi Hivatal képviselői a menekülteknek menekültigazolványokat és élelmiszerjegyeket osztottak, és ha kellett orvosi segítséget is nyújtottak, viszont lakást nem kínáltak fel.³⁷

6. A Horthy-korszak idején (1920.03.01.–1928)

6.1. Lakáskérdés

A menekültkérdés megoldásának egyik legfontosabb kérdése a menekültek lakáshoz juttatása volt. Erre a célra szolgált a Lakáshivatal létrejötte, amelyet az I. világháború idején a harmadik Wekerle-kormány hozott létre 1917. december 15-én, azzal a céllal, hogy a megüresedett lakásokat felkutassák, majd az igénylőknek kiadják.³⁸

Szolnok a Károlyi-kormány idején tranzitállomás volt, ezért a lakáskérdés még nem volt nagy horderejű. 1919-re viszont a kormánynak be kellett látnia, hogy nem átmeneti jellegű,

hanem tartós a menekültek letelepedése, ezért Garami Ernő kereskedelemügyi miniszter 44.787/1919-es rendeletével a felsorolt vidéki városoknak, köztük Szolnoknak is előirányzott 58 millió koronát lakásépítésre. Feltételként szabta meg, hogy a városok ingyen adják a telket és a közműveket, valamint az építési költség 2/3-át állják, cserébe az állam viseli a költségek 1/3-át. A Tanácsköztársaság létrejöttével nem sikerült a rendeletet véghezvinni.³⁹ A kömmün idején a szolnoki Munkástanács a menekültekben ellenséget látott, így lakást nem adott nekik.

A Horthy-korszakban úgy is akarták lakáshoz juttatni a menekülteket, hogy az 1920. áprilisi miniszterelnöki rendelet (3530/1920 14. §) szerint az elítélteknek, internáltaknak és az adott városból kiutasítottak lakását el lehetett venni.⁴⁰ Dr. Kenéz Béla Szolnok kisgazdapárti nemzetgyűlési képviselőjeként azt javasolta a szolnoki közgyűlés 1920. február 7-én ülésén, hogy „a külföldi honosokat kivétel nélkül, a belföldiek kívül azokat, akik bizonyítottan lánckereskedelemmel, árdrágítással vagy gyanús üzletekkel foglalkoznak vagy kimutatható jövedelmük nincs, a város területéről rövid zárós határidővel, ellenszegülés esetén karhatalommal távolíttassa el”. A megüresedett lakásokat a Lakáshivatal vette át, majd osztotta ki az arra igényt tartóknak.⁴¹

Dr. Kenéz Béla 1920. szeptember 4-én írt levelében tájékoztatta dr. Spett Ernő szolnoki polgármestert, hogy Lipták Pál, a Kereskedelemügyi Minisztérium államtitkára ígérete szerint „Szolnokon is épített a kormány – a menekültek számára házakat, ha a város telket ad”. Illetve „a kormány e hajlandóságának fölhasználását nemcsak a menekültek de a szolnoki iparosok foglalkozása érdekében is célszerűnek vélném”.⁴² Továbbá a kormány által támogatott ötletét vetette fel a szolnoki közgyűlés 1920. szeptember 28-ai rendes gyűlésén. Kenéz „egy 15 és 15 kétszobás lakás építését javasolta a menekültek részére, ha a város a telket ingyen adná”, amelynek költségeit az állam viselte volna. Megfelelő építkezési területnek az ún. Liba-legelőn (mai Tallinn városrész) lévő 3800 négyszögölnyi (kb. 13 667 nm²) területet tartotta. A terveket és a költségeket az Országos Lakásépítési Miniszteri Biztosságnak küldte el, azzal a kéréssel, hogy a házak építését helyi iparosok kapják meg.⁴³

A Bethlen-kormány úgy döntött, hogy a kislakásépítő-akció keretében juttatja ingatlanhoz a középosztály tagjait, elsősorban a köztisztviselőket, akik számára két-, három- és négyszobás lakások építését vette tervbe. Az építést magántőkével tervezték megindítani, amelynek tőke részére az állam vállalt garanciát. A költségeket a befolyó lakásadóból akarták fizetni.⁴⁴ A kormány ezért megalkotta az 1921. évi XXXVI. törvénycikket „az állami kislakások építéséről”, amely alapján a kereskedelemügyi miniszter felhatalmazást kapott, hogy 300 millió korona hitelt vehessen igénybe.⁴⁵

A kereskedelemügyi miniszter 1921. szeptember 17-én értesítette Zrumetzky Viktor szolnoki polgármestert, hogy az állam a 300 millió koronás építési hiteléből „a Szolnokon létesítendő 20 drb. kétszoba, konyha, kamra és 10 drb. egyszoba, konyha, kamrából álló szükséglakótelep felépítését határozta el, melynek mintegy 5 millió koronát kitevő építési költségét magamra vállalom”. Szolnoknak a következő feltételekkel adta meg a kölcsönt; a város az építési telket ingyen ajánlja fel az Országos Lakásépítési Ministeri Bizottság hozzájárulásával, az infrastruktúrát a városnak kellett kiépítenie a lakótelepig, illetve az ingatlanokba csak menekült vagonlakók és helyben kötött tisztviselők költözhetek be. Az építkezést helybeli iparosokra bízzák. A megépült ingatlanok a város tulajdonába kerültek, de 25 évig az összlakbért a m. kir. Államkincstárba kellett befizetni, valamint minden fenntartási költség a várost terhelte.⁴⁶

A Liba-legelőre tervezett lakások építését az 1921. szeptember 30-ai városi közgyűlés elutasította, mert „a város belső kerületétől túlságosan messze esik, bár gyalogjáró és villamos vezeték egészen a területig vezet, de kocsival csak burkolatlan úttesten közelíthető meg. [...] a kerület alacsonyan fekszik, azon talajviznyomok látható és ha az épületek előírás szerint, vagyis a talajvizszint felett csak 20 cm padlómagassággal épülnének, az épületek nedvesek maradnának”.⁴⁷ Terveztek még lakásokat az Állatvásártérre is, amelyek a Csokonai és a Hosszúkápolna utca (mai Pozsonyi út) végén lettek volna, de végül az egykori MOVE (Magyar Országos Védő Egylet) sportpálya és az egykori Vásártér környékén építették fel a lakásokat.⁴⁸ „Minden tekintetben előnyösebb, mert a város belső területén fekszik, kőburkolatú út mentén, vízvezeték hálózat mellett, száraz, magas fekvésű”. A lakások felépítésével a szolnoki közgyűlés Komor Arnold és Siposs István, Gyura Kálmán és társai, valamint a Hadirokkantakat és kisiparosokat foglalkoztató építési telep vállalkozásokat bízta meg.⁴⁹

A három szolnoki vállalkozó 1922 év végére befejezte a kislakások megépítését. Az építés költségei 5.017.556,46 koronába került, amit a város 1926-ra visszafizetett az államnak mint tőke összeget, ezen kívül további 875.418,72 koronát juttatott vissza az 1921–1922. évi állami kislakásépítő akció keretében biztosított támogatásért. A megépített lakások a város tulajdonába kerültek. A lakbérékből befolyt összegek viszont kevésnek bizonyultak, a szükséglakások fenntartása viszont nagy költségeket emésztettek fel, ezért a város eladta a lakásokat az igényjogsultaknak. A befolyt összegből Szolnok egy emeletes városi bérházat építtetett.⁵⁰

6.2. Állampolgárság kérdése

A Magyarországra érkezők kétféle státuszt kaphattak. Az egyik a menekülti státusz volt, ami azt jelentette, hogy az állam segélyében bízhattak. A másik státusz az optált, vagyis az állampolgárságért folyamodó volt. Ők azok, akiknek a trianoni döntés értelmében jogukban állt, hogy az otthon maradt ingó és ingatlan vagyonuk feletti ellenőrzést visszaszerezzék, vagy bejelentsék rá az igényüket.⁵¹ 1921. július 26-án ratifikálta a magyar nemzetgyűlés a trianoni békediktátumot (1921. XXXIII. tc.). Ezen időponttól kezdve 1 évig, vagyis 1922. július 26-áig el kellett dönteniük az utódállamokban élő magyaroknak, hogy melyik ország állampolgárai kívántak lenni. A Magyarországra menekült optánsok 1922. július 26-ig kérvényezhették a magyar állampolgárságot a helyi hatóságoknál (városi tanácsnál, járási főszolgabíróknak), de közvetlenül a Belügyminisztériumhoz is fordulhattak, amely a döntéséről a helyi hatóságokon keresztül értesítette a kérvényezőt.⁵² Az optálásnak a gyakorlatban két formája létezett: az egyik a magyar állampolgárság fenntartása, vagy megszerzése. Az állampolgárságot azok tarthatták fenn, akik a történelmi Magyarországon illetőséggel és magyar állampolgársággal rendelkeztek, a megszerzéséhez pedig azok tartoztak, akik évek óta Magyarországon éltek, de sem állampolgársággal, sem illetékességgel nem rendelkeztek.⁵³

Szolnokon sok betelepülő – akár menekült, akár beköltöző személyek –, folyamodott illetőségért. A községi illetőség megszerzése számított az első lépésnek, hogy a magyar állampolgárságot megkapják. A községi illetőséget törvényes leszármazás esetén az apa, míg törvénytelen leszármazás vagy az elhalt apa után az anya illetősége alapján illette meg a gyermeket. Az illetőség megszerzése kötelezettséggel is járt; 4 évi állandó ott lakással, és helybeli adózással.

Az illetőségbe való felvétel az illeték megfizetésével járt. Korszakunkban háromszor változtak ennek a díjai.

1. táblázat Szolnok községi kötelékébe való felvételi díjak 1920, 1922, 1924

Table 2. Fees for admission to the community of Szolnok 1920, 1922, 1924

	1920 ⁵⁴	1922 ⁵⁵	1924 ⁵⁶
napszámosok, cselédek, köztisztviselők és a hadsereg tagjai	50–200 korona	1000–10.000 korona	5–10 aranykorona
kereskedők, iparosok, gyárosok, kis- és középbirtokosok, ügyvédek, orvosok, mérnökök	200–1000 korona	10.000–50.000 korona	10–100 aranykorona
nagybirtokosok, nagykereskedők, nagygyárosok, tőkepénzesek	1000–2000 korona	50.000 koronán felül	100 aranykoronán felül

Forrás: A szerző saját készítése

Szolnok lakosság szám növekedésében (1920-ban 32.539-en, míg 1930-ban már 38.764-en laktak) is meglátszottak a menekültek tömegei: „a mai lakosságból 2.373 van olyan, aki az elszakított területeken született. Ezek közül 614 a Cseh-Szlovákiához csatolt területen, 1.493 a Romániához és 251 a Jugoszláviához csatolt területen látta meg a napvilágot”.⁵⁷

A Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár iratanyagai között 2019 és 2022 között végzett kutatásaim alapján 567 fő menekültet sikerült beazonosítanom, akiknél a születési/illetőségi helyet vettem alapul. Az 567 fő 57%-a (326) a román részekről, 22%-a (123) a csehszlovák részekről, 8%-a (48) a jugoszláv részekről, 1%-a (4) az osztrák részekről, és 12%-a (66) a trianoni országrészről származott.

7. A szolnoki Bábaképző

Az idegen megszállók elől nemcsak emberek tömegei menekültek el, hanem intézmények is; ilyen volt a Nagyváradról Szolnokra menekült Magyar Királyi Bábaképző is.⁵⁸ Az intézmény vezetője, dr. Konrád Jenő 1920-ban menekült el Nagyváradról, amikor a Bábaképezde vezetését átvette dr. Nemeş Alexandru. A Szolnokon való újrakezdésről így emlékezett vissza: „A románok új, fajromán igazgatót állítottak az intézet élére, magam pedig az elvesztett nagyvárad-i intézet helyett, a Tiszántúlra elhelyezendő Bábaképezdének Szolnokon való megszervezésével megbízva, 1921 nyarán vettem át a hollandi Segítőbizottság adományából az ugyanitt létesített »Szülő-otthon« vezetését”.⁵⁹

Az intézmény a Vármegyei Közkórházban kapott helyet. 1922-től „a betegfelvételek arányában emelkedő szülészeti és nőgyógyászati műtétek száma is világosan mutatta, hogy az úttörő munka a közönség körében és felsőbb hatóságunknál megértéssel és folyton növekvő bi-

zalommal találkozott. Ezért határozta el gróf Klebelsberg Kunó minister úr, hogy a közszükséglet kielégítésére egy nagy és modern bábaképző – intézetet fog létesíteni”.⁶⁰ Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter célkitűzését támogatta Almásy Sándor Jász–Nagykun–Szolnok, (majd 1923-tól Bihar vármegye) főispánja, és dr. Kenéz Béla Szolnok Egységes Párti nemzetgyűlési képviselője.

Dr. Konrád Jenő a Bábaképző megépítésének fontosságát ecsetelte a szolnoki képviselőtestületnek címzett 1923. szeptember 3-ai levelében is.⁶¹ Az épülethez a város két telket ajánlott fel a Vallás- és Közoktatási Minisztériumnak: a Vezéri-féle és a Baross-utcai telket. A szolnoki képviselőtestület 1924. március 28-ai rendes közgyűlésén elfogadta a Baross utcai telekre vonatkozó ajánlatot, amely először 1160 négyszögöl (4172 m²), majd azon év augusztusában kibővült 1600 négyszögöltre (5754 m²).⁶² A szolnoki Bábaképző Intézetet Kappéter Géza okleveles építész tervei alapján építették meg 1924. október 23. és 1926. augusztus 17. között.

8. Összegzés

Az első világháborús összeomlás, a magyar kormányok tehetetlensége és a megszálló hatalmak önkénye indította el a menekültáradatot 1918 őszén. A széteső országnak a menekültek ügye politikai-, gazdasági-, szociális és közegészségügyi probléma is volt egyben, amelyet a hiányokkal (anyagi, pénzügyi) küszködő maradék országnak kellett megoldania. Szolnok városát 1919 őszéig tranzitállomásként használták a menekültek.

A Károlyi-kormányzat először csak megállítani akarta a főváros felé menekülőket, mégpedig anyagi támogatással a befogadó városokba. Ennek sikertelensége után társadalmi szervezetekkel próbálta ellátni az idemenekülteket.

A szolnoki Munkástanács ellenséget látott a Szolnokra menekültekben, ezért nem foglalkoztak ezen problémával. A román csapatok kivonulása után a város vezetése is tudott foglalkozni a menekültekkel, mivel Szolnokot megviselték a vörösök és románok harcai, illetve a román megszállás rablásai. A városba a trianoni diktátum után egyre több menekült érkezett, akiket önerőből nem tudott ellátni, és mivel lakást sem tudott adni, így sokan a teherpályaudvaron éltek vagonokban. A vagonlakók lakáshoz jutását az állam kislakás-építő programmal oldotta meg. A program eredményeképpen 1921 és 1922 között a mai Interspar–Thököly út–Szent István király és Irgalmas utca által határolt területen felépültek a menekültlakások.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCED

Ablonczy Balázs (2020): Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés történetei, 1918–1924. Jaffa Kiadó, Budapest.

Bandholtz, Harry Hill (1993): Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon. Ford.: Baktai Erik. Magyar Világ Kiadó, Budapest.

Bojtos Gábor (2017): Szolnok és az első világháború – hátszág, hősök, emlékezet –. A Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár Közleményei, Szolnok.

Bojtos Gábor: <https://www.szoljon.hu/kozelet/helyi-kozelet/mara-szinte-nyoma-sem-maradt-az-egy-kori-hazaknak>

Bojtos Gábor: https://mnl.gov.hu/mnl/jnszml/hirek/trianon_evfordulojara_menekultlakasok_szolnokon

- Botlik József (2011):** Az örvidéki magyarság sorsa 1922–1945. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy.
- Dékány István (2018):** Trianoni árvák. Noran Libro Kiadó, Budapest.
- Dr. Petrichevich Horváth Emil báró (1924):** Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy évi működéséről. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest.
- Gulyás László (2021/a):** Rosszkor rossz helyen? Károlyi Mihály és a belgrádi katonai konvenció lehetséges megítélései. A belgrádi katonai konvenció eseménytörténete. In: Köő, Artúr; Vizi, László Tamás (szerk.) A százéves trianoni békediktátum születése. Magyarságkutató Intézet. Budapest. 49–76. old.
- Gulyás László (2021/b):** A Magyar Királyság román megszállásának szakaszai, különös tekintettel a Partium és a Tiszántúl elfoglalására. In: Gulyás László-Tóth Marcell-Zeman Ferenc szerk. (2021): Lokális Trianon 1. 27–42. old.
- Konrád Jenő (1928):** Egy év a szolnoki Bábaképző Intézet otthonából. In: A Gyógyászat Tudományos Közleményei, 68. évf. 1928/15–17. 1–20. old.
- M. Román Béla–Dr. Pókász Endre–Szutorisz-Szügyi Csongor–Tapasztó Ildikó–V. Szász József (szerk.):** Szolnok könyve. Fejezetek a város történelméből. (2010), SZMJV város önkormányzata, Szolnok.
- Magyar Ferences Levéltár** Historia Domusa VI. 9. Conv. Szolnok. Historia Domus, 1902–1950.
- Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára.** Alispáni iratok. Közigazgatási Iratok 1919. IV.407.
- Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára.** Politikai és jótételi vonatkozású iratok gyűjteménye (1864-1949). XV.3.
- Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltára.** Szolnok rendezett tanácsú város tanácsának iratai. Szolnok város iratai V.473.c.
- Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltára.** Szolnok rendezett tanácsú város közgyűlési jegyzőkönyvei. V.472.
- Szikszai Mihály (2019):** Adatok Jász-Nagykun-Szolnok megye vasúttörténetéhez a Tanácsköztársaság alatt. In: A Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 33. Szolnok. 237–299.
- Szűcs Lajos (2022):** A szolnoki Bábaképző története. In: Veritas Évkönyv. Magyar Napló, Budapest, 219–230. old.
- Szűts István Gergely (2017):** Elűzöttek. Menekültek, optánsok, vagonlakók. In: Rubicon. XXVIII. évf. 2017/7–8. 52–61. old.
- Szűts István Gergely (2018):** Optálási jegyzőkönyvek mint a trianoni menekültkérdés forrásai. In: Századok. CLII. évf. 2018/6. 1237–1260.
- Térffy Gyula (1923):** Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Révai testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság kiadása, Budapest, 336. old.

JEGYZETEK/NOTES

¹ Gulyás László (2021/a): Rosszkor rossz helyen? Károlyi Mihály és a belgrádi katonai konvenció lehetséges megítélései. A belgrádi katonai konvenció eseménytörténete. In: Köő, Artúr; Vizi, László Tamás (szerk.) A százéves trianoni békediktátum születése. Magyarságkutató Intézet. Budapest. 49–76. old.

² Ablonczy Balázs (2020): Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés története, 1918–1924. Jaffa Kiadó, Budapest. 186. old.

³ Dékány István (2018): Trianoni árvák. Noran Libro Kiadó, Budapest, 111–119. old.

⁴ Uo. (2018) 121–122.

⁵ Dr. Petrichevich Horváth Emil báró (1924): Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy évi működéséről. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 42–43. old.

⁶ Uo. (1924) 7. old.

⁷ Petrichevich (1924) 5–6.; Szűts István Gergely (2017): Elűzöttek. Menekültek, optánsok, vagonlakók. In: Rubicon. XXVIII. évf. 2017/7–8. old.

⁸ Petrichevich (1924) 8. old.

⁹ Szűts (2017) 54. old.

¹⁰ Petrichevich (1924) 16–19.; Szűts (2017) 54–55. old.

¹¹ Dékány (2018) 330. old.

- ¹² Petrichevich (1924) 10. old.
- ¹³ Botlik József (2011): Az örvidéki magyarság sorsa 1922–1945. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy, 115.
- ¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltára. Politikai és jóvátételi vonatkozású iratok gyűjteménye (1864–1949). XV.3. XVI-4225/1918. (a továbbiakban: MNL JNSZML XV.3.)
- ¹⁵ M. Román Béla–Dr. Pókász Endre–Szutorisz–Szügyi Csongor–Tapasztó Ildikó–V. Szász József (szerk.): Szolnok könyve. Fejezetek a város történelméből. (2010), SZMJV város önkormányzata, Szolnok, 121. old.
- ¹⁶ Darvas Ferenc kormánybiztos. Haladás, 1918. december 22. 1.
- ¹⁷ Dékány (2018) 111–119. old.
- ¹⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltára. Alispáni iratok. Közigazgatási Iratok 1919. IV.407. 35421/1918. (a továbbiakban: MNL JNSZML IV.407.); Dékány (2018) 112. old.
- ¹⁹ Bojtos Gábor (2017): Szolnok és az első világháború – hátszág, hősök, emlékezet –. A Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár Közleményei, Szolnok, 80. old.
- ²⁰ Haladás, 1919. január 26. 3.
- ²¹ MNL JNSZML IV.407. 201/1919.
- ²² Megválasztották a vármegye direktóriumát. Szolnoki Munkás, 1919. március 25. 2.
- ²³ Idegenek, bevándoroltak részére nincs lakás Szolnokon. Szolnoki Munkás, 1919. április 2. 1–2.
- ²⁴ MNL JNSZML XV.3. 334/1919.
- ²⁵ Menekült vasúti alkalmazottak jelentkezése. Szolnoki Munkás, 1919. május 14. 2.
- ²⁶ Be kell jelenteni a menekülteket. Szolnoki Munkás, 1919. július 26. 2.
- ²⁷ Gulyás László (2021/b): A Magyar Királyság román megszállásának szakaszai, különös tekintettel a Partium és a Tiszántúl elfoglalására. In: Gulyás László–Tóth Marcell–Zeman Ferenc szerk. (2021): Lokális Trianon 1. 27–42. old.
- ²⁸ Magyar Ferences Levéltár Historia Domusa VI. 9. Conv. Szolnok. Historia Domus, 1902–1950. 1919. november 22. (a továbbiakban Historia Domus)
- ²⁹ Horthy Miklós hadserege. Haladás, 1919. november 23. 2.
- ³⁰ Historia Domus, 1919. augusztus 29.
- ³¹ Bandholtz, Harry Hill (1993): Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon. Ford.: Baktai Erik. Magyar Világ Kiadó, Budapest. 153.
- ³² Utazás a Tiszántúlra. Szolnok és Vidéke, 1919. december 21. 3.
- ³³ Szikszai Mihály (2019): Adatok Jász–Nagykun–Szolnok megye vasúttörténetéhez a Tanácsköztársaság alatt. In: Zounok. A Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 33. Szolnok. 297. old.
- ³⁴ Menekültek. Szolnok és Vidéke, 1919. december 21. 3.
- ³⁵ Beregszászról menekült 1919-ben Szolnokra. 1920-tól árvaszéki ülnök volt. 1924. június 26-án, Szolnokon adta be a kérelmét a magyar állampolgárságért folyamodva. Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltára. Szolnok rendezett tanácsú város tanácsának iratai. Szolnok város iratai V.473.c. XVI-5776/1922. (a továbbiakban: MNL JNSZML V.473.c.)
- ³⁶ Menekült tisztviselők. Szolnok és Vidéke, 1919. december 14. 3.
- ³⁷ Dékány (2018) 373.
- ³⁸ A Lakáshivatal 1926. július 31-én szűnt meg.
- ³⁹ MNL JNSZML IV.407. 5384/1919.
- ⁴⁰ Magyarországi Rendeletok Tára. 3530/1920. M.E. rendelet.
- ⁴¹ Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltára. Szolnok rendezett tanácsú város közgyűlési jegyzőkönyvei. V.472. 8472/1920. 6–7. (a továbbiakban: MNL JNSZML V.472.)
- ⁴² Bojtos: https://mnl.gov.hu/mnl/jnszml/hirek/trianon_evfordulojara_menekultlakasok_szolnokon
- ⁴³ MNL JNSZML V.472. 11.294/1920. 191–192. old.
- ⁴⁴ Uo. (2018) 403.
- ⁴⁵ Térfy Gyula (1923): Magyar Törvénytar. 1922. évi törvénycikkek. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság kiadása, Budapest. 336. old.
- ⁴⁶ MNL JNSZML V.473.c. XVI-3339/1921.
- ⁴⁷ Uo.
- ⁴⁸ Bojtos: <https://www.szoljon.hu/kozelet/helyi-kozelet/mara-szinte-nyoma-sem-maradt-az-egykori-hazaknak>
- ⁴⁹ MNL JNSZML V.473.c. XVI-3339/1921.
- ⁵⁰ MNL JNSZML V.472. 2671/1926. 132–135.
- ⁵¹ Szűts István Gergely (2018): Optálási jegyzőkönyvek mint a trianoni menekültkérdés forrásai. In: Századok. CLII. évf. 2018/6. 1239–1240.
- ⁵² Uo. 2018/6. 1240–1241.
- ⁵³ Uo. 2018/6. 1241.
- ⁵⁴ MNL JNSZML V.472. 11.156/1920. 202–203.
- ⁵⁵ MNL JNSZML V.472. 21.428/1922. 313–316.
- ⁵⁶ MNL JNSZML V.472. 8048/1924. 219–221.

⁵⁷ Szolnok város statisztikai megvilágításban (1932). Budapest, 8.

⁵⁸ A nagyváradai és a szolnoki Bábaképző történetét lásd Szűcs Lajos (2022): A szolnoki Bábaképző története. In: Veritas Évkönyv. Magyar Napló, Budapest, 219–230. old.

⁵⁹ Konrád Jenő (1928): Egy év a szolnoki Bábaképző Intézet otthonából. In: A Gyógyászat Tudományos Közleményei, 68. évf. 1928/15–17. 1.

⁶⁰ Uo. 1928. 2.

⁶¹ MNL JNSZML V.473.c. 4038/1928.

⁶² MNL JNSZML V.472. 3949/1924. 126–129.; MNL JNSZML V.473.c. 4038/1928.